

A nők 500 éve a nyomda világában

Orgován Katalin^a, Horváth Csaba^b, Obermayer Nóra^a

Pannon Egyetem^a, Óbudai Egyetem^b

<https://doi.org/10.15170/MM.2025.59.KSZ.01.07>

A TANULMÁNY CÉLJA

A nők esélyegyenlőségének javítása évtizedek óta aktuális társadalmi kérdés. Jelen tanulmány célja, hogy szisztematikus irodalomkutatás keretében a nők helyzetét megvizsgálja kifejezetten a nyomdaiparban területén. Feltárja, mely témák foglalkoztatták a kutatókat, és lehet-e a publikációkat témák köré rendezni. A feltárt témák és kutatási területek adnak-e támpontot a további kutatási kérdések megfogalmazásához.

ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

Web of Science keresés eredményeit PRISMA módszertannal dolgoztuk fel, melynek eredményeképpen 45 releváns publikációt azonosítottunk. A publikációk tartalmi elemzésével és kódolásával 4 témakör köré rendeztük a publikációk tartalmát

LEGFONTOSABB EREDMÉNYEK

A releváns publikációk 4 témakör köré rendeződnek:

Számos publikáció jelent meg azokról a rendkívüli és sikeres nőkről, akik az ipari forradalom előtt nyomdaipari manufaktúrákat vezettek, miután elvesztették vállalkozó férjüket vagy apjukat. Megőrkölvé a családi vállalkozást, felelősséget éreztek annak működtetéséért.

Mégis az ipari forradalom, azaz ipar látványos gépesítése után, a nők főként egyszerűbb betanított munkát végeztek hajtogatóként és varrónőként, azaz a könyvkészítés alacsonyabb presztízsű és rosszabbul fizetett feladataiban vettek részt. Az ehhez a helyzethez vezető okokat több kutató is vizsgálta. Eredményeiket összegezve megállapítható, hogy a férfiak által dominált szakszervezeti tevékenység jelentősen hozzájárult az egyenlőtlenség kialakulásához.

Emellett a nők által készített műalkotások, a szemléletbeli újítások gyakran nem kapták meg azt a reflektorfényt, amelyet a maguk idejében megérdemelték volna. Előfordult, hogy a nők a férjük neve alatt adtak ki kiemelkedő műveket, mert így jobban „el lehetett adni”. Az elmúlt években több kutató, történész és szerkesztő igyekezett felhívni a nagyközönség figyelmét ezekre az elfeledett művekre és a kiemelkedő alkotásokat létrehozó kivételes nőkre.

A történelem során a nők több országban különböző módon összefogva próbálták megtörni a férfi dominanciát. Angliában például a szakszervezetek „fenyegető” magatartására válaszul a nők saját nyomdász-szervezetet, a Women’s Printing Society-t hozták létre. De hasonló női mozgalom jött létre a 19. századi Amerikában is.

GYAKORLATI JAVASLATOK

A szisztematikus irodalomkutatás eredményei megmutatták az esélyegyenlőtlenség jelenleg tetten érhető mértékét, és az ahhoz vezető okokat. Együttal a női összefogások révén, utat mutat a nőknek az esélyegyenlőség növelése érdekében lehetséges és szükséges lépésekről.

Kulcsszavak: nyomdaipar, nők a nyomdaiparban, nemek közötti egyenlőtlenség, női munkavállalók

BEVEZETŐ INTRODUCTION

Évtizedek óta fontos társadalmi kérdés a nők munkahelyi esélyegyenlőségének kérdése. Világszerte sok kezdeményezés igyekszik segíteni a nők előre jutását és a nemek közötti bérkülönbség csökkentését. Köztudott, hogy még nem sikerült a különbségeket áthidalni, és bár javul a tendencia, de az üteme meglehetősen lassú. Jelen tanulmány célja, hogy a nők helyzetét kifejezetten a nyomdaiparban vizsgálja. A szerzők – mint nyomdaiparban érintett vezetők – célkitűzése, hogy feltárja a nők helyzetét a magyar és nemzetközi nyomdaiparban. Vizsgálják, mennyire érvényesülnek az esélyegyenlőség és az egyenlő bánásmód elvei. A kutatás indokoltságát mutatja többek között a hazai nyomdák körében végzett saját felmérés eredménye is. A célzott kérdőíves adatgyűjtésben 17 magyar nyomdaipari vállalkozás vett részt, így a magyar nyomdaiparban alkalmazott összes munkavállaló 32%-a került

felmérésre. Az adatok kimutatták, hogy bár a nők aránya a teljes érintett populációban 43,8%, és a felsőfokú végzettségű nők aránya is jelentős: 51,4%, de e számok ellenére a felsővezetői pozíciókban csak 32,9%-ban képviseltetik magukat a nők (1. táblázat). A vizsgált mintában a vállalkozások méretét, létszámát nézve, beosztási szint szerint nem mutatható ki jelentős különbség abban a tekintetben, hogy kis- és középvállalatról (KKV) vagy nagyvállalatról (NV) beszélünk, a nők aránya hasonló képet mutat. Jelentősebb eltérés csak képzettséget tekintve mutatható ki: a KKV-k esetén a felsőfokú végzettségű nők aránya alacsonyabb, míg a képzettség nélküliek aránya magasabb, mint a nagyvállalatok esetén. Saját kutatás eredményei visszaköszönnék a GKI Gazdaságkutató Zrt. nyomdaiparban végzett negyedéves felmérései is, mely a 2024 decemberben publikált kutatási eredmények alapján a nők aránya 43%, míg a vezetők (felső- és középvezetők) körében csak 34% (Udvardi 2024)

1. táblázat: Nők aránya az egyes beosztási- és képzettségi szinteken iparági szektor szerint

Table 1. Proportion of women at each job and qualification level by industry sector

Szektor	Nők aránya								
	Összes munkavállalóból	Felsővezető kből	Középvezető kből	Csoportvezető kből	Beosztott munkatársa kből	Felsőfokú végzettségű ekből	Középfokú végzettségű ekből	Szamunkáco kből	Képzettség nélküliekből
Iparág	43,8%	32,9%	34,4%	31,2%	46,4%	51,4%	40,2%	45,3%	43,9%
NV	43,7%	32,8%	37,1%	25,0%	46,8%	54,0%	39,1%	46,0%	37,6%
KKV	44,0%	33,3%	30,2%	35,6%	45,6%	47,5%	41,1%	44,3%	54,2%

Forrás: saját felmérés (2024)

A nyomdaipari felsőfokú oktatásból egyre nagyobb arányban kerülnek ki nők, és a nyomdaipari vállalkozóknál is egyre nagyobb arányban helyezkednek el felsőfokú végzettségű női munkavállalók. Az Oktatási Hivataltól kikért DPR AAE 2023 adatbázisa alapján a 2022 év végén nyomdaiparban dolgozó, 2014/2015 és 2020/21 között végzett felsőfokú végzettségű munkavállalók 60,4%-a nő.

Ha nem kizárólag a nyomdaipart, hanem a teljes magyar populációt nézzük, akkor is látható az az évtizedek óta megfigyelhető tendencia, hogy a nők nagyobb arányban végeznek a felsőoktatásban, mint a férfiak. 2023-ban a teljes magyar lakosságban a nők 34,7 % rendelkezett felsőfokú végzettséggel, míg a férfiaknak 24,9%-a (KSH 2023). Valamint, a férfiak és nők közötti átlagbér különbség nem csökken, sem a fizikai sem a szellemi munkavállalók között. Mértéke is jelentős 20-30% között mozog (KSH 2024). Minden nemzetközi törekvés és figyelem ellenére, a vezetői pozíciókban még mindig inkább férfiakat alkalmaznak szívesebben a vállalatok, mint nőket, ami sok esetben a kiválasztási folyamat során

megjelenő beidegződések és sztereotípiák mozgatnak (Tatár – Kiss 2021).

A téma aktualitását és sokak érintettségét mutatja, hogy léteznek sok személyt megmozgató női mozgalmak a nyomdaipar területén, melyek a nők érvényesülési lehetőségeit igyekeznek támogatni. Ezek elsősorban az angolszász nyugati kultúrákban találhatók. Például az USA-ban alapított Women in Print Alliance Egyesület küldetésében a nők érdekérvényesítését szolgálja, a közösségépítés, kommunikáció, kapcsolati háló építése és mozgósítása révén. Annak érdekében, hogy növeljék az iparágban a nők iránti elismertéset, érzékenységet a hátrányos megkülönböztetéssel szemben (Women in Print Alliance 2024). A Girls Who Print (GWP) szintén USA-ból induló online mozgalom pedig már képviselteti magát Afrikában és Európában is. Baráti körként indult, nőkkel a nyomdaiparból, akik hasonló problémákkal néznek szembe, de mára egy 10.000 fős közösséggé nőtte ki magát. Számos nő vezető tagja is van már, akik példát mutatnak fiatal nőtársainak és segítik őket az előre jutásban (Girls Who Print 2024). Az ausztrál Women in Print mozgalomnak fő

céljai között a női közösség építés szerepel az iparágon belül, mely nem csak az információmegosztást hivatott szolgálni, hanem a hálózat tagjai egymást is segítik a karrierépítésük során.

A téma szempontjából fontos a feminizmus fogalmát definiálni. Sok esetben a sikeres nők maguk is tagadják, hogy feministák, mert számos negatív előítélet és gondolatvilág tapad ehhez a fogalomhoz, miközben sokan valójában nem tudják mit jelent a fogalom (Hoskin *et al.* 2017). A szakirodalomban elérhető kettő széles körben ismert definíciót ragadjunk meg: Bell Hooks (2014) a feminizmust harcnak látja az uralmi ideológia ellen, annak érdekében, hogy az ember önfejlesztése előnyt élvezzen a gazdasági hatalmi érdekekkel szemben. Míg Mies (1991) megközelítésében, a feminizmus a nők elnyomásának és kizsákmányolásának tanulmányozására és leküzdésére is törekszik. Az első megközelítés tágabb, általánosabb emberi jogokat érint.

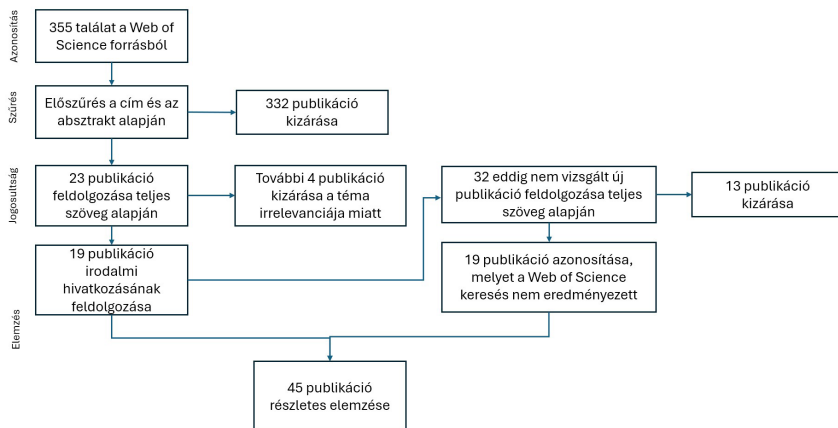
KUTATÁS MÓDSZERTAN RESEARCH METHODOLOGY

A nyomdaiparban érintett nőkkel kapcsolatban megjelent publikációkat szisztematikus szakirodalmi kutatás keretében kerültek feltárára. Ennek keretében a Web of Science kereséssel azonosított publikációkat PRISMA-módszer alkalmazásával lettek feldolgozva (Liberati *et al.* 2009). A keresés-

hez a következő kulcsszavak használtak: „wom* AND print*”. A kulcsszavak választásához többlépcsős út vezetett. Amikor bővítettük a keresőszavakat vagy specifikusabbá tettük, ekkor olyan mértékben szűkültek le a találatok száma, ami értelmezhetlenné tette a keresést. Ezért maradtunk a téma két legjellemzőbb fogalmánál, mint a nők és nyomda/nyomatás.

Ezzel a keresőszavakkal 355 eredményt kaptunk (1. ábra). Elsőként az absztrakt alapján kerültek validálásra, ezzel kizártunk 332 tanulmányt. A vizsgálatból kizárt publikációk többségének esetében, a 'print' mint fogalom a nyomtatott sajtóra vonatkozott, és a nyomtatott sajtóban megjelenő nőkről, és a megjelenés módjáról. A relevánsként leszűrt publikációk esetében a 'print' nyomdaipari értelmezésében jelent meg. A megmaradt 23 publikáció mindegyike egyenként elemzésre került relevancia szempontjából. Így 19 releváns publikáció maradt, amelyek kifejezetten a nyomdaiparban dolgozó nőkkel foglalkoznak, és többsége angol nyelvű országokból származik. A releváns publikációk esetében további szakirodalmi kutatást végeztünk az adott publikációban meghivatkozott publikációk feldolgozásával. Ezzel további 19 publikációt sikerült az elemzésünkbe bevonni, amit a Web of Science keresés nem eredményezett, de mégis releváns a témát illetően.

1. ábra: A szisztematikus irodalomkeresés PRISMA folyamatábrája
Figure 1. PRISMA flow chart for systematic literature search

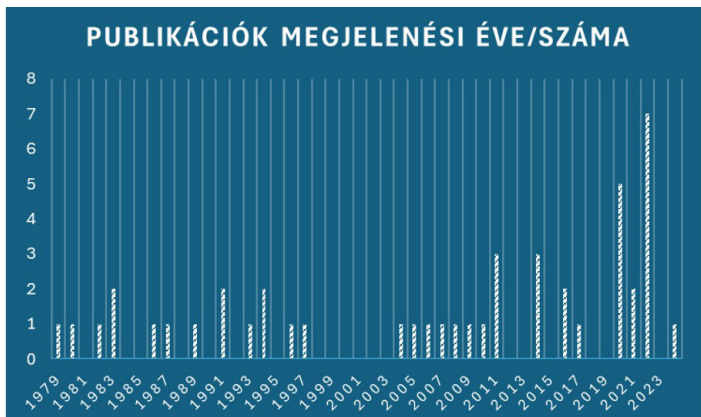

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A témában az első publikációk már az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején megjelentek (2. ábra). Az elmúlt években a téma iránti érdeklődés

némileg megnőtt, de összességében nem mondható, hogy jelentős számú publikáció jelent meg.

2. ábra: A témában releváns publikációk megjelenési éve és mennyisége
Figure 2. Year of publication and quantity of publications relevant to the topic

Forrás: saját szerkesztés (2024)

A feldolgozott releváns publikációk tartalmát grounded theory (Glaser & Strauss 2017) megközelítéssel dolgoztuk fel, azaz előzetes hipotézisek felállításával végeztük el az elemzéseket. A grounded theory módszertan alkalmas arra, hogy előzetes feltételezések nélkül magyarázatot adjon egy társadalmi jelenségre, folyamatra. Elméleti alapja az adatgyűjtés, kódolás és elemzés folyamata, így az eredmény szigorúan adatokon alapul, mely egy rugalmas módszertan, amely képes összetett társadalmi jelenségek feltáráására.

A publikációkat elolvastva a felmerülő témákat nyitott kódolással kódoltuk. Majd axiális módszerrel a kódokat egymással összehasonlítva nagyobb csoportokba rendszereztük, és a nagyobb csoportokat tartalmuk szerint a leginkább megfogható tartalom alapján neveztük el. Ezzel a módszertannal 4 nagyobb témakört tudunk meghatározni, amelyekbe a publikációk jelentős része besorolható volt.

EREDMÉNYEK RESULTS

A nők és a nyomdaipar témában szakirodalomban fellelhető publikációk tartalmi kódolásával és azok csoportosítással létrejött 4 nagyobb témakör a következő: örökös nők; szakszervezetek szerepe; nők, mint alkotók; női mozgalmak.

Nők szerepe az iparágban az ipari forradalom előtt

The role of women in industry before the Industrial Revolution

Számos publikáció született azokról a különleges és sikeres nőkről, akik az ipari forradalom előtt nyomdász manufaktúrákat vezettek, miután elvesztették

vállalkozó férjüket, vagy édesapjukat, és így megörökölték a családi vállalkozást, felelősséget érezve annak működtetésére a család megélhetésének érdekében. Az ilyen sikeres nők története már az 1900-as évek első fele óta foglalkoztatta a női nyomdászokkal foglalkozó szakembereket, és arra ösztönözték őket, hogy bibliográfiákat állítsanak össze a könyvgyártás és könyvkiadás területén a cégvezető nőkről, erre példa Stowel (1979), aki az amerikai könyvgyártás területén gyűjtötte össze a sikeres vállalkozó nőket. Egy másik példa az Egyesült Államokból Walker (1987) gyűjteménye a kiemelkedő női vállalkozókról, amelyben több mint egy tucat bátor nő szerepel, akik sikeresen vezették nyomdaipari vállalkozásukat. Beech (1983) egy történelmi folyóiratban megjelent cikkében számos sikeres párizsi nőt sorol fel, akik férjük vagy apjuk révén nyomdaipari vállalkozást vezettek. Sikerükben jelentős szerepet játszott az eredményesen átvett kapcsolati háló. De a vállalkozás életciklusa a nők esetében más dinamikát mutatott, hiszen egy újraraházasodás azt jelenthette, hogy új férj vette át a cég vezetését. Charlotte Guillard megragadó története egy prominens párizsi reneszánsz hölgyről megmozgatta Goldsteint (2019), de hasonló angolországi eseményeket és személyiségeket vizsgált Jeffery (2020) és Limbach (2022) a német nyelvterületről. Az ipari forradalom előtt a nők lehetőségei és sorsa országtól, sőt kontinenstől függetlenül hasonló volt.

Szakszervezetek szerepe a nemi egyenlőtlenség kialakulásában

The role of trade unions in the development of gender inequality

Az ipari forradalommal, az iparág látványos gépesítése után, a nők mégis elsősorban egyfajta betanított

munkát végeztek, hajtogatóként és varróként, azaz az alacsonyabb presztízsű és alacsonyabb bérezésű feladatokban vettek részt a könyvelőállítás folyamatában (Hunt 1983, Courtrap & McQuin 1996). A helyzet kialakulásához vezető okokat több kutató vizsgálta, mint pl. Burr (1993), Frances (1991), Thomson (1994). Eredményeiket összegezve megállapítható, hogy a férfiak által uralt szakszervezetek tevékenysége jelentősen hozzájárult az egyenlőtlenség kialakulásához. Példaként Christina Ann Burr (1993) a Windsori Egyetem történelmi tanszékén vizsgálta, hogy 1850-1914 között a nyomdaipari szakszervezetek működésében és tárgyalásaiban alkalmaznak-e a nőkre nézve kirekesztő stratégiát, amelyhez hozzájárulhatott, hogy kialakult a férfiak és nők között a sajátos munkamegosztás, és ez hosszú távra állandósulhatott. A történelmi dokumentumok elemzésével Burr bizonyította, hogy a férfiak a nők kárára szereztek meg a jobban fizetett pozíciókat, felhasználva erre a szakszervezet intézményét, így a szervezet működésén belül a nemi érdekek felülkerekedtek az osztályérdekeken. Hozzáteve, hogy a munkáltatók sem voltak hajlandók a női munkavállalóknak a férfi szakmunkásokkal azonos bért fizetni. Fennmaradt történelmi bizonyítékok szerint Amerikában az is előfordult, hogy amikor a munkáltató magasabb presztízsű munkakörre nőt alkalmazott volna, akkor a férfi munkatársak visszautasították a munkát (Thomson 1994). Így alakulhatott ki, hogy bár a nők aránya pl. az amerikai nyomdaiparban az ipari forradalom után jelentősen nőtt: 40,8%-ról 55,8%-ra, de a magasabban fizetett, elismertebb nyomdász pozíciókban a nők aránya 1%-ot sem érte el (Thomson 1994).

Hasonló történelmi korszakot vizsgált Ava Baron (1989), aki munkájában feltárta, hogy Amerikában a munkáltatók hogyan „használták fel” a női és gyermek munkaerőt a férfiak munkavállalói erejének, hatalmának gyengítésére, mint pl. az 1835. évi nyomdászsztrájk megtörésére. Természetesen, a férfiak rosszul élték meg a nők és gyermekek megjelenését a munkahelyeiken, mivel veszélyben érezték megélhetésüket, családfenntartó pozícióikat, így ellenségként tekintettek rájuk.

Meglepő módon Burr (1993) által vizsgált 1900-as évek eleje óta nem sokat változott a helyzet a szakszervezeti tárgyalások során. Dawson (2014) kutatásában megvizsgálta a 2000-es évek helyzetét. Az eredmények szerint a szakszervezetekben a nők esélyegyenlőségének és egyenlő bérezésének kérdései 2010-ig sem sikerült megfelelő mértékben a szakszervezeti tárgyalásokba beépíteni. Még, ha fel is került a téma napirendre, a tárgyalások folyamata gyakorlatilag biztosította, hogy a téma továbbra is láthatatlan maradjon.

A nők szélesebb körű hatása az iparra (alkotók, inspirációk)

The role of trade unions in the development of gender inequality

Felmerül a kérdés, hogy kizárólag a betöltött pozíciók alapján beszéljünk a nőkről és a szereptükről a nyomdaiparban. Vagy egy lényegesen bővebb, feminista megközelítéssel beszéljünk a nőkről, mint alkotókról és inspirációs hatásokról, társadalomformáló erejükről. Ez utóbbi megközelítésre Sarah Werner 2020-ben megjelent cikkében hívja fel a figyelmet. A nyomdaipar történetében nem egyszerűen a nők történetéről kell beszélnünk, hanem feminista nyomdászattörténetről. Werner a feminista megközelítéssel nemcsak a női kiadói szakembereket és nyomdászokat vizsgálja, hanem a nyomtatás/kiadás teljes folyamatát, és a nők részvételének társadalmi hatásait. Azaz, mindez mennyiben más, mint a nők és a nyomtatás története. Cikkében történelmi szemelvényeket mutat be, hogy a nők hogyan járultak hozzá az alkotói folyamatokhoz is.

A történelem során létrejött jelentős alkotások, szemléletbeli újítások, sokszor nem kerültek kellően reflektorfénybe a maguk idejében. Előfordult az is, hogy a nők férjei neve alatt jelentek meg a kiemelkedő alkotások, mert így jobban „eladható” volt. Az elmúlt években több kutató, történész, szerkesztő igyekezett ezeket a feledésbe merülő műveket, kivételes nőket a nagyközönség számára bemutatni. Számos kiadvány és cikk jelent meg a témában. Levy & Kandice (2020) *Aims and Objectives* című könyvében bibliográfiai adatokat gyűjt össze publicitásában nem vagy kevésbé részesülő női szerzőkről, továbbá az alkotó folyamat részeként megjelenő szerkesztőkről, fordítókról, kiadói munkatársakról. Briar Levit 2021-ben szerkesztett könyvében olyan, eddig kevésbé ismert, nők életrajzi történeteit mutatja be a Harlemi Reneszánsz időszakától kezdve, akik grafikai tervezéssel keresték kenyerüket, kiemelkedő alkotásokat hoztak létre, ezzel formálva a közízlést. Fanni et al. (2020) *Natural Enemies of Books – A Messy History of Women in Printing and Typography* című igényes grafikával, tipográfiával tervezett könyvük összeállításában női nyomdászokkal, illusztrátorokkal, írókkal, tipográfusokkal és szedőkkel ismertetik meg az olvasót, akik saját elbeszéléseik révén rávilágítanak a nyomdaipar egyenlőtlenségeire

Női összefogás és mozgalmak

Women's solidarity and movements

A férfiak dominanciájának megtörésére a korabeli Angliában is már történtek kísérletek. Mivel az uralkodó szakszervezetek a női nyomdászokat a „kenyérkeresők” bérét fenyegető veszélyként állították be, ezért válaszlépésként a nők saját nyomdász

szervezetet alapítottak. Az 1876-ban létrehozott „Women’s Printing Society” mind munkás-, mind középosztálybeli nőket alkalmazott nyomdászként. Az üzleti haszon megosztásánál, mind a befektetők, mind az alkalmazottak érdekeit figyelembe vették, ezért nagyon sikeresnek bizonyultak (Tusan 2004). Mondhatjuk, hogy a nők teljes társadalmi érzékenysége itt is megjelent, mert nem kizárólag egyes érdekcsoport érdekeit helyezték előtérbe. A szervezet saját heti megjelenésű periodikát adott ki „Women’s Penny Paper” néven, ahol a nők hallathatták a hangjukat (Alexiou 2022). A kiadványt nők terveztek és készítették, és egyedi módon szóltak a nőkhoz, így megmutathatták és felhívhatták a figyelmet a nők tehetségére. De hasonló női mozgalom a XIX. század Amerikájában is alakult. A ’The Olive Branch’ néven megjelenő bostoni hetilap kizárólag nőket alkalmazott a kiadói és nyomtatási feladatokra. Lázadva az akkori előítéletekkel szemben, amik a nőket a „konyhába” akarták kényszeríteni (Roman 2022). Ez a publikációs felület lehetővé tette a nők számára, hogy ebben a korszakban kifejezzék saját kreatív hangjukat.

A XX. század második felében indított ügynevezett „Second Wave” feminista mozgalmon belül a nyomdaiparban is elindultak változások, mely a nők felszabadítására indult, annak érdekében, hogy a nők ne leértékelt munkavállalók legyenek. Ennek keretében az 1980-as években Angliában számos, nők által alapított, és vezetett ösztönymozgalom alakult, de alultőkésítetttségük miatt sajnos nem maradtak fent sokáig. Azok számára, akik a mozgalomban részt vettek életformáló szerepe volt a kezdeményezésnek. Fontos megemlíteni, hogy a feminista nyomdák közös működési modellje kollektivistá-demokratikus forma volt. Általában mindenki minden munkafeladattal foglalkozott, kevésbé specializálódtak, mint a férfiak által vezetett vállalkozásokban, mert úgy tekintették ez felel meg a radikális demokratikus és feminista ideáknak (Baines 2022).

KÖVETKEZTETÉSEK CONCLUSIONS

A szakirodalmi kutatás alapján látható, hogy a történelem során sokszor sérült a nőkkel szembeni esélyegyenlőség elve. Bár a nők az ipari forradalom előtt bizonyították tehetségüket, amikor sikeresen vezették az örkölt vállalkozásokat, és ezzel a maguk idejében elismertek voltak, tisztelet övezte őket, még ha az újra házasodáskor az új férj át is vette a cégvezetői feladatokat. De az ipari forradalommal, a tömegtermeléssel, a megélhetéssért folytatott küzdelemben a férfiak tárgyaló és hatalmi erejével szemben alulmaradtak, és így szorultak az alacsonyabb

presztízsű munkakörökbe. A férfiak, mint „kenyérkeresők és családfenntartók” magasabb bért harcoltak ki maguknak, mellyel erősen sérült az egyenlő bérezés elve. Ez a mai napig tetten érhető jelenség, és nem csak a nyomdaiparban. A nyomdász nők az egyértelmű hátrányos megkülönböztetéssel szemben mozgalmakba, összefogásokba tömörültek, és a médiát felhasználva hallatták a hangjukat több-kevesebb sikerrel. A nők önkifejezésének módja, tehetségük megmutatása az alkotói munkában is megjelent, számos mű maradt fent női íróktól, grafikusoktól, művészekről, könyvszerkesztőktől. Ezek a maguk idejében csak korlátozott figyelmet kaptak az erős sztereotípiák és hátrányos megkülönböztetés miatt. Napjainkban a bemutatott történelmi tényekhez képest jelentős javulás észlelhető ezen a téren, de további kutatások témája lehet helyzetkép felállítása a nyomdaiparban, hogy mennyire léteznek még a nemi sztereotípiák, a nők mennyire töltenek be alacsonyabb presztízsű pozíciókat, megvalósul-e a fizetésegyenlőség elve, és az alkotói munkában ugyanolyan figyelmet kapnak-e a műveik.

Jelen kutatás gyakorlati eredménye, hogy felhívja a figyelmet a nők esélyegyenlőséggel kapcsolatos kihívásaira, a sztereotípiák elleni küzdelem fontosságára. E kihívásokkal szemben a női mozgalmak és összefogások jelentős szerepet játszanak a megoldási folyamatokban, intézkedésekre készítheti a cégvezetőket a kiválasztási folyamatok fejlesztésére és esélyegyenlőségi intézkedések bevezetésére.

IRODALOMJEGYZÉK

- Alexiou, A. (2022), “Late nineteenth-century periodical texts and paratexts: The »women’s penny paper/women’s herald« (1888-92)” In Alexiou & Roberto (eds.) *Women in print: Design and identities*, Peter Lang, UK 167–194.
- Baines, J. (2022), “Second wave» Feminist printers in Britain” In Archer-Parré et al. (eds.) *Women in Print 2: Production, Distribution and Consumption*, Peter Lang, UK, p. 237–260.
- Baron, A. (1989), “Questions of gender: Deskillling and demasculinization in the U.S. printing industry, 1830-1915”, *Gender & History*, 1(2), 178–199. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0424.1989.tb00248.x>
- Beech, B. H. (1983), “Charlotte Guillard: A sixteenth-century business woman”, *Renaissance Quarterly*, 36(3), 345-367. <https://doi.org/10.2307/2862159>
- Burr, C. A. (1993), “Defending »The art preservative«: Class and gender relations in the printing trades unions, 1850-1914”, *Labour/Le Travail*, 31, 47–73. <https://doi.org/10.2307/25143669>
- Coultrap-McQuin, S. & Albertine, S. (1996), “A living of words: American women in print culture”

- re”, *Tulsa Studies in Women's Literature*, 15(2), 371-373. <https://doi.org/10.2307/464149>
- Dawson, T. (2014), “Collective bargaining and the gender pay gap in the printing industry”, *Gender Work and Organization*, 21(5), 381-394. <https://doi.org/10.1111/gwao.12043>
- Fanni, M., Flodmark, M. & Kaaman, S. (2020), *Natural enemies of books – A messy history of women in printing and typography*. Occasional Paper Ltd., Sheffield, UK
- Frances, R. (1991), “Marginal matters: Gender, skill, unions and the Commonwealth Arbitration Court: A case study of the Australian printing industry, 1925-1937” *Labour History*, (61), 17-29.
- Girls Who Print (2024), *Girls who print global nonprofit*, <https://girlswhoprint.net/> (Letöltve: 2024.03.10)
- Glaser, B.G. & Strauss, A. L. (2017), *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge, New York.
- Goldstein, C. (2019), “Charlotte Guillard: Une femme imprimeur à la renaissance. Rémi Jimenes. Renaissance. Rennes: Presses Universitaires de Rennes; Tours: Presses Universitaires François-Rabelais”, *Renaissance Quarterly*, 72(1), 298-299. <https://doi.org/10.1017/rqx.2018.51>
- Hooks, B. (2014), *Feminist theory: From margin to center*. Routledge, New York.
- Hoskin, R. A., Jenson, K. E., & Blair, K. L. (2017), “Is our feminism bullshit? The importance of intersectionality in adopting a feminist identity”, *Cogent Social Sciences*, 3(1), 1290014. <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1290014>
- Hunt, F. (1983), “The London trade in the printing and binding of books: An experience in exclusion, dilution and de-skilling for women workers”, *Women's Studies International Forum*, 6(5), 517-524. [https://doi.org/10.1016/0277-5395\(83\)90076-6](https://doi.org/10.1016/0277-5395(83)90076-6)
- Jeffery, S. (2020.), *Dissenting printers: the intractable men and women of a seventeenth-century Quaker press*. Turnedup Press, UK
- KSH (2023), *A 25-64 éves népesség megoszlása iskolai végzettség szerint (%)*, https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0027.html (Letöltve: 2024.02.25)
- KSH (2024), *Férfiak és nők*, <https://www.ksh.hu/ferfiak-es-nok> (Letöltve: 2024.04.25)
- Levit, B. (2021), *Baseline shift: Untold stories of women in graphic design history*. Princeton Architectural Press, New York
- Levy, M. & Kandice S. (2020), Aims and objectives. *The women's print history project*, <https://womensprinthistoryproject.com/blog/post/57> (Letöltve: 2024. 03. 15)
- Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gotzsche, P. C., Ioannidis, J. P. A., Clarke, M., Devereaux, P. J., Kleijnen, J. & Moher, D. (2009), “The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate healthcare interventions: explanation and elaboration”, *BMJ*, 339:b2700, <https://doi.org/10.1136/bmj.b2700>
- Limbach, S. (2022), “‘Doing men’s work’. Katharina Rebart, her life and her activities in context”, In der Weduwen, A. & Walsby, M. (eds.) *The Book World of Early Modern Europe*. BRILL eBooks p. 51-60.
- Mies, M. (1991), “Women’s research or feminist research? The debate surrounding feminist science and methodology”, In Fonow, M. M. & Cook, J. (eds.), *Beyond methodology: Feminist scholarship as lived research*. Bloomington, Indiana University Press, USA, 60-84.
- Roman, D. (2022), “The olive branch and female compositors, writers and editors, 1836-57”, In *Women in print: Design and identities*, Peter Lang, UK, 85-110.
- Stowell, M. B. (1979), “Early American women printers and publishers, 1639-1820. Leona M. Hudak”, *The Library Quarterly*, 49(4), 485-487. <https://doi.org/10.1086/600951>
- Tatár-Kiss, K. (2021), “Gender equality provided by active action in recruitment and selection process”, *Marketing & Menedzsment*, 55(3), 49-57. <https://doi.org/10.15170/mm.2021.55.03.04>
- Thomson, E. M. (1994), “Alms for oblivion: The history of women in early American graphic design”, *Design Issues*, 10(2), 27-48. <https://doi.org/10.2307/1511627>
- Tusan, M. E. (2004), “Performing work: Gender, class, and the printing trade in Victorian Britain”, *Journal of Women's History*, 16(1), 103-126. <https://doi.org/10.1353/jowh.2004.0037>
- Udvardi, M. (2024), *Nyomdaipar helyzete, vállalati felmérés alapján*, GKI Gazdaságkutató Zrt., Budapest
- Walker, G. (1987), “Woman printers in early American printing history”, *The Yale University Library Gazette* 61(3-4), 116-24.
- Werner, S. (2020), “Working towards a Feminist Printing History”, *APHA Journal, Printing History*, 27-28., 11-25. <http://dx.doi.org/10.17613/jb99-v421>.
- Women in Print Alliance (2024), *Welcome to women in print Alliance*, <https://womeninprintalliance.org> (Letöltve: 2024.03.10)

Orgován Katalin
orgovan.katalin@patia.hu

Prof. Dr. Obermayer Nóra
obermayer.nora@gtk.uni-pannon.hu

Pannon Egyetem

Dr. habil. Horváth Csaba
horvath.csaba@uni-obuda.hu

Óbudai Egyetem

500 years of women in printing

THE AIM OF THE PAPER

Improving equal opportunities for women has been an important social issue for decades. The aim of this study is to examine the situation of women specifically in the printing industry through a systematic literature review. It explores which topics have been addressed by researchers and whether publications can be grouped around themes. Do the themes and research areas identified provide a basis for formulating further research questions.

METHODOLOGY

Web of Science search results were processed using PRISMA methodology, resulting in the identification of 45 relevant publications. The content of the publications was analysed and coded according to 4 themes.

MOST IMPORTANT RESULTS

The relevant publications are grouped around 4 themes:

There have been numerous publications on the extraordinary and successful women who ran printing manufactories before the industrial revolution after losing their entrepreneurial husbands or fathers. Inheriting the family business, they felt responsible for running it.

Yet after the Industrial Revolution, i.e. the spectacular mechanisation of industry, women were mainly engaged in more simple manual work as folders and seamstresses, i.e. the lower-prestige and lower-paid tasks of bookmaking. The reasons for this situation have been examined by several researchers. Their results summarise that male-dominated union activity has contributed significantly to inequality.

In addition, the works of art and innovations in approach produced by women have often not received the spotlight they deserved in their time. Sometimes women published outstanding works under their husbands' names because they were better 'sold'. In recent years, a number of researchers, historians and editors have sought to raise public awareness of these forgotten works and the exceptional women who produced them.

Throughout history, women in many countries have joined forces in various ways to break male dominance. In England, for example, women have set up their own printing organisation, the Women's Printing Society, in response to the 'threat' of trade unions. But a similar women's movement emerged in 19th century America.

RECOMMENDATIONS

The results of a systematic literature search have shown the extent of the inequality of opportunity that exists today and the reasons for it. At the same time, it points the way forward for women to take the steps that are possible and necessary to increase gender equality through women's coalitions.

Keywords: printing industry, women in printing, gender inequality, female workers